Sivil Toplum Geliştirme Merkezi

ÇEVRE HAKKINA YERELDEN YAKLAŞMAK

İLHAN TEKELİ

Aralık 2005

Sivil Toplumun Geliştirilmesi İçin Örgütlenme Özgürlüğünün Güçlendirilmesi Projesi, AB Komisyonu tarafından desteklenmektedir.

Ref. No: TR0401.04/001

Bu metin, Sivil Topluma Bütüncül Yaklaşım Toplantısı için hazırlanmıştır.

STGM

ÇEVRE HAKKINA YERELDEN YAKLAŞMAK

İlhan Tekeli

I.GİRİŞ

Denilebilir ki, çevrecilik söylemleri, ağırlıklı olarak, dünya ekosisteminin ya da biyosferin bozulan dengelerinin tüm insanlığı nasıl tehlikelerle karşı karşıya bırakacağı üzerinden kurulmaktadır. Yani cennetin çekiciliğinden çok cehennemin ikna ediciliğine güvenilmektedir. Böyle bir problemden ve böyle bir söylemden yola çıkan yaklaşımlar tepeden aşağıya kurulmakta bu yaklaşım içinde yerele de çoğunlukla tepeden gelerek saptanan sorumluluklar ve görevler kalmaktadır. Bir anlamda yerelden yaratıcı bir işlev beklenmemektedir.

Ben bugünkü konuşmamda, sizlerle birlikte, çevre hakkına yerelden yaklaşmanın ne tür yenilikler, zenginlikler getireceğini araştırmaya çalışacağım. Yerelden kaynaklanan kaygılarla kurulacak olan çevrecilik söylemleri ne tür farklılıklar taşıyacaktır? Böyle bir soru sorulunca çoğu kez hemen, bir başka soru akla gelmektedir. İki farklı çıkış noktasından çıkarak kurulan çevrecilik söylemleri fark eder mi? İlk bakışta, çevre soruna ister yerelden yola çıkılarak olsun, ister biyosferin tümünden yola çıkılarak olsun, çevre sorunun tanımlanmasının ve kurulan söylemin değişmeyeceği sanılabilir. Oysa kurulan çevre söylemleri çıkış noktasına duyarsız değildir. Yerelden ya da dünya ekosisteminden kalkarak kurulacak çevre söylemleri üst üste düşmez.

Bu konuşmamda çevrecilik söylemine yerelden yaklaşmanın farklılıklarını ortaya koyabilmek için, önce hak kavramının toplumsallığı ve toplumsal olarak üretilmesi üzerinde duracağım. Daha sonra çevre hakkının diğer haklara göre özelliklerini irdelerken zaman içinde nasıl bir gelişme gösterdiğini ele alacağım. Çevre hakkının bir insan hakkı olarak kurumsallaşmasında hep yaşam hakkına dayanılmıştır. Çevre hakkının insan hakkı olması savunulurken başlangıçta yaşam hakkıyla ilişkilendirilmesi daha çok biyolojik düzeydeki yaşam hakkıyla sınırlı kalmıştır. Oysa insan hakları bildirgesinde yaşam hakkı başlangıçtan beri onurlu yaşam hakkı olarak yer almaktaydı. Yaşam hakkının bu niteliği fark edildikçe çevre söylemlerinde de yaşam hakkının yerini kaliteli yaşam hakkı almaya başlamıştır. Çevre hakkının artık yaşam hakkına göre değil kaliteli yaşam hakkını sağlamak için tanımlanması gerekecektir.

Konuşmanın bundan sonraki bölümünde çevre hakkının kaliteli bir yaşamı gerçekleştirmesinde işlevsel olabilmesi için çevre kavramında nasıl bir kavram genişlemesi gerekeceği üzerinde duracağım. Bu bölümde kritik olan farklılığın çevrenin hiçbir kültürel işaret taşımayan salt soyut bir mekan olarak ele alınması yerine, çevrenin bir yer (place) olarak ele alınmasıyla yaratılabileceği ortaya konulacaktır. Böyle bir ele alış değişikliğinin getirebileceği pek çok olanak var. Bunlardan biri çevrecilerin kullandığı çevre anlayışı ile kültürel miras korumacılarının kullandıkları kültürel çevre kavramı arasında bir türlü sağlanamayan bütünlük gerçekleşecektir. Bundan daha önemlisi yereli merkeze alan bir çevre söyleminin kurulmasının önünü açacaktır. Bu durumda yerelin çevre söylemi ikna ediciliğini artık, cehennemde değil, cennette arayarak bulabilecektir.

Çevreye ilişkin söylemin bu şekilde yerel merkezli olarak kurulmaya başlaması, yani çevreye ilişkin olumsuzlukları önlemeye çalışmak yerine yerelde kaliteli bir yaşamı kurmaya yönelmesi, konuşmanın başında hakların toplumsal olarak üretilmesi üzerinde durulmasına özel bir işlev kazandıracaktır. Yerel olarak üretilebilecek yeni bir çevresel haklar kategorisinin ortaya çıkmasına neden olacak. Bu yolla her yerellik kendisine kimlik ve yaşam kalitesi farklılığı yaratmak olanağı bulabilecektir.

Konuşmamın son bölümünde bu yeni bakış açısının yerel çevreci hareketlere ve sivil toplum kuruluşlarına getirdiği yeni açılımlar üzerinde durulacaktır. Her insan hakkının toplumsal olarak üretilmesinde toplumsal hareketler ve bunların savunucusu STK'lar etkili olmuştur. Yerel hakların üretilmesinde yerel STK'lar bir toplumsal baskı grubu olmanın ötesinde bir işlev görecek, katılımcı demokrasinin aktif bir öznesi olmak işlevini yüklenecekler ve çevre hareketi ile katılımcı demokrasi hareketi birbiri içine geçecektir. Çevresel yerel hareketler yerel bir demokrasi projesi niteliğini kazanacaktır.

II. TOPLUMSAL BİR ÜRÜN OLARAK HAKLAR

Hak kavramları anlamlılığını iki referans noktasına göre kazanmaktadır. Her hakkın bir öznesi olmalıdır. Bu özne gerçek ya da tüzel kişiler olabilir. Aynı zamanda bu hakkın geçerli olduğu bir toplum bulunmalıdır. Bu toplum bir yerellik, bir ulus ve tüm dünya olabilir. Birinci halde bir hemşeri hakkından, ikinci halde yurttaşlık hakkından, üçüncü halde de insan hakkından söz edebiliriz.

Haklar bir öznenin hangi davranışlarının ya da hareketlerinin içinde bulunduğu toplumca geçerli olarak görüldüğünü belirler. Haklara ilişkin önermelerin birbirini tamamlayıcı iki yönü bulunmaktadır. Bir yandan söz konusu öznelerin hangi eylemleri gerçekleştirmekte özgür olduğu belirlenirken, öte yandan bu eylemleri ya da davranışları yapanların kendisine sağlayacakları belirlenmiş olur. Bir toplumda, bir bireyin belli bir hakkı olduğunu söylediğimizde, bir anlamda diğerlerinin onu engellemeyeceğini de söylenmiş oluruz. Bunun olabilmesi için bu hakkın toplum tarafından tanınmış olması gerekir. Böyle bir tanınma toplum içinde karşılıklı etkileşmeyle ya da toplumsal hareketler sonucunda sağlanır, yani bir şekilde sağlanan oydaşmayla üretilir.

Bir toplumdaki hakların birbiriyle ilintili iki ayrı formda bulunduğu söylenebilir. Bunlardan biri ahlak alanıdır. Diğeri ise yasal olarak kabul edilmiş haklardır. Bir toplumun ahlak alanı içinde belirlenmiş olan haklar bir anlamda öncelikli hale gelmekte, adeta kendiliğinden uygulanmaktadır. Yasal olarak kurumsallaştırılmış haklar ise yine hukuk tarafından korunmaktadır. Bu hakların sürdürülmesi belli kamusal sorumlulukların yerine getirilmesine bağlı olmaktadır.

Hakların normatif bir yönü vardır. Bir hakkın bir toplum tarafından benimsenmesi hem haktan yararlanmak isteyene, hem de toplumdaki diğer kişilere bazı sorumluluklar getirmektedir. Hakların gerçekleşebilmesi bu sorumlulukların yerine getirilmesine bağlıdır. Bu durumda da

her hak arayışının aynı zamanda da bir sorumluluk talebi olduğunu hiç akıldan çıkarmamak gerekir.

Bir düşünce deneyimi yapmak için iki farklı toplum tipini ele alalım. Bir toplumda az sayıda, ikinci toplumda ise çok sayıda hak üretilmiş olsun. Bu iki yerden birini yaşam yeri olarak seçmek durumunda kaldığımızı düşünelim. Herhalde daha çok hak üretilmiş bir topluluğu yaşam yeri olarak seçeriz. Bir toplumda daha çok hak bulunuyorsa, biz yaşam projemizi gerçekleştirmekte daha zengin seçeneklere sahip olacağız demektir. Böyle bir ortamda daha yaratıcı, daha kaliteli ve zengin bir yaşam kurulabilecektir. Yani bir topluluğun hak üretme kapasitesiyle, yaşam kalitesi üretme kapasitesi paralel olarak gitmektedir.

Hakların toplumlar tarafından üretildiği kabul edildiğinde, hakların tarihsel olması da kabul edilmiş olmaktadır. 1993'de BM'lerin insan hakları zirvesinin açılışında BM Genel Sekreteri insan haklarının hem tarihsel hem de evrensel olma niteliğini vurgulamıştır. Bu ifade de yer alan tarihsellik ve evrensellik ilk bakışta birbiriyle çelişen iki kavramdır. Evrensel olan her yer ve zaman geçerli olandır. Oysa tarihsel olan bunun tersidir, zamanda ve mekanda değişendir. Öyle ise Genel Sekreter neyi anlatmak istemektedir? Genel sekreterin sözünü ettiği evrensellik pratikle temellenen bir evrenselliktir. Eğer bu evrensellik pratik üzerinden değil de akıl üzerinden kurulsaydı söz konusu çelişki çözümlenmemiş olacaktı. Oysa pratikteki evrensellik dünyada değişik toplumların ürettiği çok farklı sayı ve türdeki hakların tüm toplumlarda ortak olan kesimi insan hakları olarak tanımlandığında pratikten kaynaklanan bir evrensellik kurulmuş olmaktadır. Zaman içinde bu ortak alan genişlemekte yani insan hakları tarihsel olarak gelişirken evrensel olma niteliğini korumaktadır.

III. ÇEVRE HAKKININ DİĞER HAKLARA GÖRE KONUMU

Günümüzde çevre hakkı insan hakları kavramı bağlamında kurumsallık kazanmaktadır. İnsan hakları tarihsel gelişimi içinde sayıca artmış ve çeşitlenmiştir. Genel olarak bu gelişme insan haklarının üç kuşak olarak sınıflanmasına referansla ortaya konulmaktadır. Birinci kuşak haklar genellikle kişi hakları ve siyasal haklar olarak adlandırılır. Başlangıcı, 17 yüzyıla kadar geriye uzanmaktadır. Bu haklar genellikle, kişinin özgürlük alanının genişletilmesine yöneltilmekte ve bunun sağlanması sorumluluğunu devlete yüklemektedir. Bunlara negatif özgürlükler olarak nitelenmektedir.

İkinci kuşak haklar uzun siyasal mücadelelerden sonucu İkinci Dünya Savaşı sonrasında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesiyle kabul edilmiştir. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar diye adlandırıyorlar. Bu hakların gerçekleştirilmesi refah devletinden bekleniyor. Birinci kuşak haklarda öngörülen özgürlüklerin sefalet içinde yaşayan büyük kitleler için bir anlam ifade etmemesi saptamasından yola çıkıyor. Toplumun güçsüz kesimlerinin güçlendirilmesi, fırsat eşitliğinin sağlanması vb hedefleri amaçlıyor. Bu nedenle de bu haklara pozitif özgürlükler adı verilmektedir. Bir bakıma birinci ve ikinci kuşak haklar birbirini tanımlamaktadır.

Üçüncü kuşak haklar yirminci yüzyılın ikinci yarısında gelişmiştir. Bu grupta barış hakkı, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı, sosyal ve ekonomik gelişme hakkı, kendi kaderini belirleme (self-determination) hakkı, insanlığın ortak değerlerinden ve mal

varlığından yararlanma hakkı vb. yer almaktadır. Bu haklara dayanışma hakları denilmektedir. Çünkü bunların gerçekleştirilmesi sadece devletten beklenemez, toplumda yaşayan herkes üzerine düşen görevleri yerine getirmesine bağlıdır. Bu hakların hemen, hemen hepsinin gerisinde bir toplumsal hareket bulunmaktadır. Bu nedenle de bu hakların her birinin gerisinde gizil bir kapitalist sistem eleştirisi bulunmaktadır. Zaten tüm çevre hukukunun gelişiminin gerisinde kapitalist sistem içinde sanayileşmenin ve teknoloji kullanımının "çevre", ve onun bir öğesi olan insan aleyhine doğurduğu sonuçların yarattığı tepki yatmaktadır.

Üçüncü kuşak haklardan olan sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkının değişik uluslar arası metinlerde ifade bulması da BM'nin 1972'de toplanan Stockholm İnsan Çevresi Zirvesinden sonra tüm dünyada gelişen çevreci toplumsal hareketler sonucu olmuştur. İlginçtir ki çevre hakları İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine ek bir madde haline eklenmemiş değişik uluslar arası belgelerde yer almasıyla yetinilmiştir.

1992 de Rio'da toplanan BM'in yeryüzü Zirvesinde kabul edilen Rio bildirgesinin birinci ilkesi "insanlar sürdürülebilir ve dengeli kalkınmanın merkezindedir. Doğa ile uyum içerisinde sağlıklı ve verimli bir yaşama hakkına sahiptirler" şeklinde ifade edilmişlerdir. Böylece de insan hakları ve çevre haklarının birbirinden bağımsız olarak ele alınmasına izin vermeyen bir çerçeve yaratılmıştır.

Denilebilir ki günümüzde uluslararası platformlarda hakim olan çevre hakkı anlayışı budur. Bu tanımlama insan merkezlidir. Ve çevre hakkı insanın yaşam hakkına referansla tanımlanmaktadır. Böyle bir bakış açısı çevre hakkının bir insan hakkı olarak tanımlanmaya çalışılmasının tabii sonucudur. İnsan hakları diğer canlılardan farklı olan insanın doğadaki özel ve ayrıcalıklı yerini korumaya çalışmaktadır. Korunan temelde diğer canlılar karşısındaki insandır. Ama bu korumada insanlar arası bir ayrımcılık yapılmadığı için eşitlik temelli bir haktır diyebiliriz.

Aynı bildirgenin üçüncü ve dördüncü ilkesinde üçüncü kuşak haklardan kalkınma hakkı ile ilişki kurulmaktadır Bu ilkelere göre kalkınma hakkı bugünkü ve gelecek nesillerin gelişme ve çevre gereksinmelerini eşitlikçi olarak karşılayacak biçimde kullanılmalıdır. Sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirebilmek için çevrenin korunması gelişme sürecinin entegre bir parçasını oluşturmalıdır.

Yine aynı bildirgenin ikinci prensibi, çevre sorunlarının bir ülkenin sınırlarına hapsedilemez niteliği üzerinde durarak, uluslararası hukuka göre her ulusun kendi kaynaklarını işletmek ve bununla ilişkili çevre politikalarını uygulamasının egemenlik hakkının gereği üzerinde dururken, bu hakkın diğer ülkelerin çevrelerinde hasara yol açmama koşuluyla sınırlı olduğu belirtiliyordu. Oysa dünya biyosferinin insan yaşamına uygunluğunu sağlayan biyo-kimyasal döngüler bir ülkenin sınırları içine hapsedilemiyordu. Bu nedenle de kaçınılmaz olarak, çevre sorunlarının doğuşu ve bunlara karşı alınacak önlemlerin çok güçlü bir uluslar arası boyutu bulunuyordu. Nitekim 1992'deki Helsinki belgesinde ekolojik dengenin sürdürülmesi için devletler arası işbirliği öngörülmüştür. Aslında çevre insanlığın ortak malı olarak görülüyor ve bunun birlikte korunması gereği gündeme geliyordu.

Rio bildirgesinin onuncu ilkesinde ise çevre konularının ele alınmasında en uygun yolun katılımcı pratikler olduğu üzerinde duruluyordu. Bu sürecin etkililiğinin her düzeyde ilgili yurttaşların, gerekli bilgiye ulaşmış olarak katılımına bağlı olduğuna işaret ediliyordu.

Rio Zirvesinden 10 yıl sonra toplanan Johannesburg zirvesinde sürdürülebilirliğin toplumsal boyutlarına vurgu yapıldı. Çevre sorunlarıyla yoksulluğun önlenmesi ve insan hakları konusunda bağlar kuruldu.

Çevre hakkının insan merkezli olarak tanımlanmasına ve çevre konularının ele alınmasında katılımcı pratikler ön görülmesine karşın, bu düşüncenin temelindeki insan anlayışının oldukça dar kaldığı söylenebilir. Buradaki insan tüm yönleriyle kavranan bir insan olmaktan çok fizyolojisiyle soyutlanan bir insandır. Biyosferde yer alan biyo-kimyasal dönüşümlere dayanan yaşam destek sistemlerinden etkilenir, hayatta kalması için bu sistemlerin sağladığı hava, su, besinler, değişik mineraller ve değişik enerji türlerine gereksinmesi vardır. Çevre sorunlarından anlaşılan da biyosferin dengesinin bozulması ve yaşam destek sistemlerinin yaşam için gerekli girdileri vermekte zorlanmaya başlamasıdır. Çözümden anlaşılan da bu dengelerin yeniden kurulmasıdır. Tabii çevre hareketinin insan modelinin bu kadar daraltılması eleştiri konusu olabilir. Bunun farkındayım. Bu basitleştirmeyi insanın ortaya çıkan sonuçlar üzerinde düşünerek önlemler geliştirme, dolayısıyla bir çevre ahlakı kurarak uzun vadeli varlığını koruma potansiyeline sahip olma özelliğiyle, tamamlamak gerekir. Eğer bu tamamlama yapılmazsa bir çevre hareketinin varlığından da söz edemeyiz. Ama bu tamamlama çevre hareketinin gerçekleştirmeye yöneldiği çözümlerin esas yöneliminin insan fizyolojisiyle sınırlanmış olmasında bir değişiklik yaratmaz. Genişletmeyi başka yönlerde yapmamız gerekir. Çevrecilerin insan modelinde yaratılacak değişikliklerin çevre hareketinin içeriğinin zenginleşmesi açısından çok önemli sonuçları olacaktır.

Çevreci yaklaşımlar tabii ki sadece insan modellerinin niteliği açısından sınırlanmamakta, aynı zamanda da insan merkezli olmaları açısından da sınırlanmaktadır. Tabii ki, biyosferin tüm öğelerinin insan hakları çerçevesinde korunamayacağı ve insan haklarından daha geniş, biyosferin tüm öğelerini kapsayan bir haklar anlayışı içinde ele alınmasının gerektiği ileri sürülebilir. Örneğin günümüzde hayvan hakları üzerinde ilerlemeler sağlanması, biyolojik çeşitliliğin bir değer olarak kabul edilmesi bu yöndeki gelişmelerdir.

IV. ÇEVREYİ BİR YER OLARAK KAVRAMSALLAŞTIRMAK

Çevre hakkının konusu, yaşamın içinde gerçekleştiği çevredir. O nedenle çevrenin nasıl tanımlandığı üzerinde durmak yararlı olacaktır. İnsan merkezli bir bakış açısını kabul edince çevreyi de insana referansla tanımlamak gerekir. Çevre, insanı etkileyen dış koşulların bütünü olarak tanımlanabilir. Eğer insanı daha çok fizyolojisiyle ele alırsanız, bu dış koşulların neler olduğunu fizyolojinin ilgi alanı belirlemiş olur. Bu insan modeli genişledikçe çevrenin içeriğinin ne olduğu da genişlemek durumunda kalır. İnsan haklarının öznesinin kişi olduğuna göre çevrenin de kişi boyutunda tanımlanması gerektiği düşünülebilir. Oysa çevre diğer kişileri dışlayan bir biçimde tanımlanamamaktadır. İnsan hakkının öznesi kişi olmasına karşın çevre hakkının konusu çevre tüm insanlık için tanımlanmaktadır. Bu dışlanamayış çevre hakkının eşitlikçi olmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

Günümüzde çevre dediğimizde dünyanın canlı varlıkları ile bu varlıkların yaşadığı ortamdaki hava, su, toprak ve doğal kaynaklardan oluşmuş bir ekosistem anlaşılmaktadır. Tüm ekosistemlerde canlı ve cansız öğeleri, dıştan gelen enerji akımı, biyo-kimyasal döngüler ve populasyon denetimleri ilişkilendirmektedir. Bu halde çevre tüm bu nesneler ve onların ilişkilerinin oluşturduğu bir mekan olmaktadır. Buradaki tanım biçimiyle bu mekan kültürel bir referans içermemektedir.

İşte konuşmamın burasında kritik bir dönüm noktasına gelmiş bulunuyoruz. İnsanın çevresini kültürel referans içermeyen bir mekan olarak kavramsallaştırmak, belki nitelendirilmemiş bir yaşam hakkını gerçekleştirmek için yeterli olabilir. Ama yaşam hakkını onurlu yaşam hakkı olarak, ya da kaliteli yaşam hakkı olarak anlamaya başlarsak çevreyi soyut bir mekan olarak düşünmek yetersiz kalır. Bu halde çevrenin soyut mekandan daha fazlasını içeren bir yer olarak kavramlaştırması gerekir. Tabii ki, çevreyi yer olarak tanımlamamız onun fizyolojiye referanslı işlevlerinin göz ardı edilmesi anlamına gelmiyor, ona kültürel referansların eklenmesi anlamına geliyor.

Çevrenin bir yer olduğunu kuramsal tartışmalara girmeden de söyleyebiliriz. Çevrenin de aslında bir yer olduğunu günlük yaşamımızdan biliyoruz. Ama yer fenomenolojinin bir kavramı. Çevreyi soyut bir mekan olarak kavramaya çalışmıyor, kültürel referanslarıyla, taşıdığı sembolleriyle, bizim ona yüklediğimiz anlamlarla kavramaya çalışıyor. İşte bu noktada doğal çevre kavramı yetersiz kalıyor onun sosyo-kültürel çevreyle bir bütün olarak ele alınmasını gerektiriyor. Korumacı hareketlerin doğal ve kültürel çevrenin bütüne sahip çıkması gerektiğine açıklık kazandırıyor.

İnsanların çevreci kaygılarının bir yer duygusuyla bütünleşmesi halinde, yaşadıkları komünite, çalıştıkları ortam, eğlence ve dinlencelerini gerçekleştirdikleri yerlerin kalitesi konusundaki duyarlılıkları artar. Çevreyi bir yer olarak kavramsallaştırdığımızda, ona bir anlam ve kimlik yüklemeye başladığımızda yerellik ve yerele bağlılıklar ön plana çıkar. Genel olarak güdüsünü yerel aidiyetlerden alan hareketlere adanmışlık daha yoğun olmakta, bunların sonuca varması için yapılan fedakarlıklar genel olarak dünyanın ekolojik dengesinin bozulmaması için yapılan fedakarlıklardan daha yüksek olmaktadır. Yerellikler çevreci hareketlerin aktif bir öznesi haline gelebilmek potansiyelini taşımaktadır.

V. ÇEVRECİLİĞE YERELDEN YAKLAŞMANIN ÇEVRE HAREKETİNE GETİREBİLECEĞİ YENİ AÇILIMLAR

Eğer biz çevreye yer olarak bakmanın getirdiği açılımlar üzerinde durmayarak, hakim olan paradigma doğrultusunda bir çevre kavramı kullansaydık “yerel olarak izle, yerelüstü mobilize ol” gibi bir formülasyonla yetinebilirdik. Ama bu halde yerel bir gözlem istasyonu olmanın ötesine geçmemektedir. Esas çözüme uluslar arası stratejilerle ulaşılacağı kabul edilmektedir. Bu durumda da yerel çevreci hareketlere büyük ölçüde yerel siyasi iradeyi yerel üstü çevre stratejilerinin bir parçası olmaya ikna etmek kalmaktadır. Bu yerel çevreci hareketler, yerel üstü stratejilerin, bu yerelliklerde yaşayanların yararına olduğunu göstermeye çalışacaklardır.

Bu türdeki bir anlayış içinde gelişen, yerel çevre hareketlerinin başarısı büyük ölçüde, o yerellikte çevre konusunda farkında olmayı artırmaya yerel üstü çevre stratejilerine bağlılıklar yaratabilmeye bağlıdır. Bu başarı tanımında yerelle kurulan ilişkinin niteliği zayıftır, bu nedenle de çevre hareketleri zaman, zaman elitist olmakla eleştirilmişlerdir.

Oysa çevreyi bir yer olarak kavramaya başladığımızda, yerel çevre stratejilerinin niteliğinde ve yerel çevre hareketlerinin içeriğinde ve örgütlenme biçiminde önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Çözümler yerelüstü çevre stratejilerinden gelmeyecek yerel olarak oluşturulacaktır. Çevrenin doğal ve kültürel bütünlüğüyle kavranmaya başlaması, bizi bulunacak çözümlerin gelişmeyle birlikte ele alınmasına, bütüncül yaklaşımlara götürecektir. Yerelin doğal ve kültürel çevresinin korunmasına gelişmeyle birlikte çözüm bulunacaktır. Bu tür çözümlerin başarılı olması olasılıkları çok daha yüksek olacak ve yerel halk tarafından benimsenmesi kolaylaşacaktır.

Bu durumda yerel çevre politikalarının geliştirilmesini de yerel gelişmeyi düzenleyen ve yönetişimini gerçekleştiren sistemin içinde oturtmak gerekir. Böyle bir yönetişim sisteminin oluşmasında gönüllülük temelli yerel girişimlere ya da yerel sivil kuruluşlara önemli roller düşecektir. Bu girişimler katılımcı demokrasiye inanan aktif yurttaşlar tarafından geliştirilecektir. Bunlar bir yandan dünyanın doğal ve kültürel çevreye bakış açılarını bu yerelliğe taşırken, öte yandan bu yerelliğin karşılaştığı fırsatları değerlendirerek bu yerelin gelişme yönünde atacağı adımların kışkırtıcısı ya da bir aktörü olacaktır. Bunlar söz konusu yerelliğin gelişme konusunda attığı adımların dıştan eleştireni olmaktan çok, onların katılımcısı, olacaktır. Bir anlamda yerelin, küreselle etkileşim içinde olarak, dünyanın yeni ve kendine güvenen bir parçası haline gelmesini sağlayacaktır.

VI. SON VERİRKEN

İnsan hakları, çevre hakları, kültürel zenginliklerin korunması, yerel gelişme ve sivil toplum kuruluşları vb. kavramlarını ilişkilendiren konuşmamın sonuna gelmiş bulunuyorum. Tüm bu kavramlar kapitalist gelişme karşısında bir eleştirel konumun, bir direncin söylemini kurmakta kullanılıyor. Ama kapitalizmin gücü karşında bu hareketlerin ikincil akımlar olma pozisyonunu aşmaları kolay olmuyor. Yine de bizim insancıl duyarlılıklarımızı ve eleştirel konumumuzu kaybetmememiz gerekiyor. Bu eleştirel konumlar ve düşünceler uzun erimde de olsa bir şeylerin değişmesine yol açıyor. Bu konuda iyimser olmamızı sağlayacak kanıtları insanlığın uzun tarihi içinde buluyoruz. Tüm tarihi boyunca kendi yaptıkları üzerinde düşünen insanlar sürekli daha iyiye doğru yol almayı başarıyor.